

Etnička mimikrija – racionalan odgovor manjine na ponižavanje iz većinskog društva

Ksenija Petovar

redovna profesorka (u penziji) Arhitektonskog i Geografskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Član Upravnog odbora Fondacije Centar za demokratiju

”Mimikrija je sposobnost pojedinih organizama da stalno ili povremeno prilagođavaju svoj izgled sredini u kojoj žive, kako bi se zaštitili i povećali mogućnost opstanka”. Ovu, u biti biološku pojavu koriste i ljudi. Postoje različite forme mimikrije, a cilj je da se oni koji je provode stvarno ili fiktivno asimiluju u većinsku grupu /zajednicu, odnosno da prikuju svoju etničku ili drugu nepoželjnu pripadnost.

Romi su etnička grupa koja najčešće pribegava etničkoj mimikriji. U gotovo svim istraživanjima i analizama koje se bave brojem pripadnika neke etničke grupe, broj Roma se uvek procenjuje. Podaci iz zvaničnih izvora (popisi, registri i dr.) se smatraju nepouzdanim, a procene stvarnog broja Roma kreću se i do nekoliko puta većeg. Prema izveštajima Evropske komisije, Romi su najbrojnija etnička manjina u Evropi, a od procenjenog broja od 10 do 12 miliona pripadnika ove etničke grupe, oko 6 miliona živi ili su državljani Evropske unije (ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-eu/roma-equality-inclusion-and-participation-eu). U studiji Roma Inclusion in the Croatian Society: a Baseline Data Study, kaže se da je prema podacima poslednjeg Popisa u Hrvatskoj broj Roma bio 16.975, dok Savet Evrope procenjuje da je broj Roma u toj zemlji između 30.000 i 40.000. (Roma Inclusion in the Croatian Society: a Baseline Data Study. Suzana Kunjac, Ksenija Klasnić, Sara Lalić, Zagreb 2018.) Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, u Popisu stanovništva 2011. godine u Srbiji, oko 148 hiljada građana su se izjasnili kao Romi. Procene broja Roma u Srbiji, međutim, znatno su veće i idu do 500 ili 600 hiljada (Nacionalni savet Roma)¹. Izvesno je da ne mali broj Roma odbija da se javno deklarise kao pripadnik ove etničke manjine. Da li se ti Romi razlikuju u pogledu ekonomskog statusa, zaposlenosti, nivoa obrazovanja, stambenih uslova od Roma koji žive u enklavama, koji su neobrazovani, marginalizovani i siromašni? Da li su to Romi koji su uspeli da se izvuku iz začaranog kruga bede, siromaštva, nezaposlenosti i neobrazovanosti? Romi koji ne žive u enklavama, koji su fakultetski obrazovani, u uglednim profesijama i sa vidljivim društvenim položajem? Takvi Romi su nevidljivi zato što ne žele da budu prepoznati kao pripadnici romske etničke grupe. Pre gotovo pola decenije, kolega Slobodan Milić, sociolog tvrdio je da na Univerzitetu u Beogradu ima bar 30 do 40 nastavnika koji su etnički Romi, ali se tako ne izjašnjavaju.

Dakle, pravo pitanje nije koliki je stvarni broj Roma nego zašto Romi prikrivaju svoju etničku pripadnost, odnosno zašto ne žele da se javno deklarise kao Romi. Zašto pribegavaju etničkoj mimikriji? Zašto uopšte dolazi do etničke mimikrije, zašto pojedinci ili grupe skrivaju svoju etničku pripadnost?² Odgovor, po mom sudu, treba tražiti u odnosu pripadnika većinskog društva prema Romskoj manjini. U svakodnevnom govoru se (svesno ili nesvesno, namerno ili nenamerno) koriste mnogi izrazi koji direktno povređuju članove romske zajednice: ’ciganska posla’, ’odneće te Ciganka’ (čuvana pretnja kada se hoće dete privesti poslušnosti), ’cigančura’, ’cigančiti se’, itd., itd. Romi su izloženi ruganju, ponižavanju, obeleženi su negativnim stereotipovima (neradnici, prevaranti, društveni paraziti, itd., itd.). Pežorativna kvalifikacija etničke i druge pripadnosti vidljiva je (i sve vidljivija) u javnom govoru. Kada se za Albanca sa Kosova kaže Šiptar, (sa neskrivenim prezirom i sa uverenjem da se pripada superiornom etničkom korpusu, a ne zajednici primitivaca koji su ’došli iz šume’, ’sišli sa drveta’, koji su doskora mogli biti samo amalini i jedino umeli da cepaju drva i ubacuju ugalj u podrum), kada se bahatost, primitivizam i prostakluk označe kao ’seljačka posla’ ili ’seljak’ ili ’poseljačenje grada’ (sic!) onda to govori o suštinskoj inferiornosti onoga ko to izgovara. Kada to postane masovni igrokaz, koji svakodnevno slušamo i gledamo na televizijama sa nacionalnom frekvencijom (dakle, koje bi trebalo da budu javno dobro jedne države i društvene zajednice a ne javna šteta te zajednice), možemo li zamisliti kako to izgleda u manjim grupama – u školama, na ulici, i kako se osećaju pojedinci koji pripadaju etničkim ili teritorijalnim korpusima kojima su ti atributi upućeni.

Iako su bile predmet brojnih socioloških, envajronmentalnih, prostorno-fizičkih istraživanja i analiza, pokušaja legalizacije, obnove i unapređenja, romske enklave nisu nikada bile integrisane u urbani, ekonomski i socijalni prostor, čak ni u pogledu osnovnih standarda i uslova života.

Da li možemo da zamislimo sa čime se suočavaju Romi koji pribegavaju etničkoj mimikriji? Kakve su njihove emocije? Kako to utiče na njihov personalni identitet, na izgleda da unesu spokoj u svoj život? Da svojoj deci objasne ili prečute sagu o etničkom poreklu? Pre nekoliko meseci, u subotnjem dodatku dnevnog lista DANAS, objavljena je kratka ”ispovest” danas pokojnog dr Rajka Đurića. Za one koji ne znaju, Rajko Đurić, doktor filozofije, se izjašnjavao kao Rom, početkom devedestih je bio pretučen na ulici u Beogradu (nikada nisu otkriveni počinioci) i bio je prinuđen da emigrira i da dugo živi u Nemačkoj dok se nije, pre nekoliko godina vratio u Srbiju. Đurić govori: ”Miladin Životić (1930 – 1997), koji je bio u grupi oteranih profesora i asistenata sa Filozofskog fakulteta u Beogradu, a nakon toga ’trn u oku’ srpskim nacionalistima što je zajedno sa Radomirom Konstantinovićem bio predstavnik ’druge Srbije’, čak ’heroj antiratne Srbije’, u doba krvi i blata – takođe je preda mnom ’otvorio svoju dušu’. Prilikom jednog susreta kazao je: ’Ti govoriš otvoreno da si Rom i predstavljaš se tako u javnosti. Meni, nažalost, nedostaje ta vrsta hrabrosti’. ’Zašto to nazivate ’hrabrošću?’, upitao sam Životića. ’Zato što je to vid borbe ne samo protiv drugih rasista i anticiganista, i borba za Drugog, već i borba sa samim sobom, prihvatanje rizika samoponiženja i prezira, i dužnosti da oslobodiš savest od ’krivice’, krivice pragreha. Kao deo čovečanstva, Romi su žrtve roditeljskog pragreha. Njima je pripisivana Kainova krivica, pa krivica što su bezbožnici i što su iskovali klinove za raspeće Isusa Hrista. Ali za mnoge Rome je ’greh svih grehova’ što su rođeni kao Romi. Pod uticajem i pritiskom hiljadugodišnjih predrasuda, ’krivica’ je postala obeležje njihove podsvesti.“ (...) ”Pored Životića, upoznao sam još nekoliko beogradskih intelektualaca i pesnika, koji su potražili utočište u etnomimikriji. Pojedini od njih su mi kazali kao Životić da oni ’nemaju hrabrosti’ da se javno deklarise kao Romi. Ali, kod nekih se onda, kako sam uočio, javlja osećanje krivice što se stide svog nacionalnog porekla. Na površinu ispliva ’etnički’ ili bolje rečeno ’ciganski sindrom’, pa se takvi stalno preispituju”, govori dr Rajko Đurić.³

Ove rečenice Rajka Đurića temeljno uzdrmaju svakoga ko je poznao i družio se sa univerzitetskim profesorom Miladinom Životićem. Ako je Miladin Životić izabrao etničku mimikriju da bi se zaštitio od mogućih (čak i nehotičnih) uvreda i poniženja u svakodnevnom životu, u sredini (Filozofski fakultet ili Kapetan-Mišino zdanje sedamdesetih i osamdesetih godina 20. veka) koju ću doživotno pamtiiti kao jedinstvenu oazu tolerancije, prava na različitost, poziva na dijalog, šta mogu da očekuju i da urade Romi koji žive u svakodnevnicu javnog govora ispunjenog stereotipima i predrasudama.

Ovakav odnos prema Romima nije od juče. Krajem sedamdesetih godina 20 veka radila sam studiju prostorne dostupnosti škola na Banovom brdu. Otišla sam u specijalnu osnovnu školu za (tada se to zvalo) ’decu ometenu u razvoju’. Škola je bila puna dece, koja su se razdragano jurila, igrala, veselila. Ništa nije ukazivalo na njihovu ’ometenost’. Posle gotovo pola sata sam razumela. Ta deca su bili Romi. Primio me direktor škole. Pitala sam ga da li mogu dobiti podatke o etničkoj pripadnosti učenika. Rekao je da ne mogu. Školski pedagog mi je objasnila da se romska deca upućuju u specijalne škole jer na prijemnom testu (razgovoru) postižu loše rezultate. Zašto? Zato što se prijemni test i razgovor odvijaju na srpskom jeziku, a ne na njihovom maternjem jeziku kojim govore sa svojim roditeljima i vršnjacima u enklavama u kojima žive. I onda sledi ocena da nisu spremni za ’normalnu’ školu, nego ih upućuju u specijalnu školu.

Može se očekivati da će jedan broj Roma koji budu uspešni u sticanju obrazovanja i u poboljšanju svoje ekonomske situacije i dalje nastojati da se asimiluje u većinsko društvo i da se ne deklarise kao etnički Romi. Takva očekivanja su realistična sve dok u Srbiji (i u drugim državama Zapadnog Balkana i Evropske unije) bude javno podržavan diskriminatorski diskurs prema Romskoj etničkoj grupi. Takav diskurs će neprekidno poništavati sve vidljivije pozitivne rezultate politika poboljšanja životnih uslova Roma (obrazovanje, zapošljavanje, stanovanje...), koje podržavaju međunarodne organizacije i veći broj država Evropske unije.

Da zaključimo, većina svojim ponašanjem, govorom, stavovima prisiljava manjinu na mimikriju. Problem je, dakle u većinskom društvu. Koje bi, u svojim medijima, svakodnevnom govoru i komunikaciji, te drugim mehanizmima kojima gospodari trebalo da se zapita koji motivi ga pokreću da povređuje pripadnike manjinske zajednice. Etnička i svaka druga mimikrija neće prestati sve dok različita obeležja kao što su pol, godine starosti, etnička pripadnost, politička afilijacija, politička pozicija, ne prestanu da budu ključna determinanta našeg identiteta. Dok ne postanemo građani u državi u kojoj je ključna ustavna odrednica svakog pojedinaca da je ravnopravan i jednako vredan član zajednice (državljanin i stanovnik) koji poštuje pravne norme i kome država garantuje njegova/njena prava čoveka i građanina.

¹ Radovanović i Knežević potvrđuju pretpostavke o etničkoj mimikriji Romske etničke grupe na osnovu detaljne analize podataka iz popisa stanovništva u periodu 1948 – 2011. i ukazuju da je odgovor na pitanje ”zbog čega se Romi u pogledu popisnih rezultata gube i javljaju kao ’narod nomorica’ (Stanković, B., 1992) veoma složen i zahteva multidisciplinarni pristup” (Radovanović, Svetlana i Aleksandar Knežević, *Romi u Srbiji. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji*. Beograd: RZS, 2014, str. 31). U Polaznoj studiji za izradu strategije za inkluziju Roma u Srbiji usuglašene sa Strategijom Evropa 2000, takođe se ukazuje na nepoželjne promene u broju stanovnika koji su se izjasnili kao Romi u popisima stanovništva (”poređenje gubitaka i porasta (romskog) stanovništva između tri popisa se kreću od minus 35% do plus 36,4% (...) dok kod drugih etničkih grupa nije bilo takvih dinamičkih promena”) (Goran Bašić, Vlada Jovanović, Andrea Čolak, Jasmina Ivanović *Polazna studija za izradu strategije za inkluziju Roma u Srbiji usuglašene sa Strategijom Evropa 2000*. Beograd, 2014, str. 21). O podrazumevanoj mimikriji govori se i u: *Estimates and official numbers of Roma in Europe* (www.coe.int/t/sch/portal/roma).

² Ne podrazumevamo vreme ratova, progona, koncentracijskih logora i ubijanja, nego život u mirnodopskim okolnostima.

³ www.danas.rs/nedeja/rajko-djuric-od-etnicke-distance-do-etnickog-ciscenja